

УДК 72.01(477) “19/20”

О.С. Стасюк

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра реставрації та реконструкції архітектурних комплексів**ПЕРШИЙ ЕТАП ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРНИХ КОМПЛЕКСІВ
ПРАЗЬКОЇ ТА ЛЬВІВСЬКОЇ ПОЛІТЕХНІК**

© Стасюк О.С., 2002

Розглянуто процес формування архітектурного комплексу Празької політехніки на першому етапі та її сучасний стан порівняно з першим етапом формування архітектурного комплексу Львівської політехніки.

Політехнічна школа в Празі виникла в 1806 р. Цісар Франциск I в 1795 р. організував комісію на чолі з професором математики Празького університету Ф.Й. Гернстером для проведення реформи шкільництва в монархії Габсбургів*. Тоді було вирішено організувати політехнічну школу в Празі на базі існуючої там з 1717 р. військової інженерної школи. План проведення реформи був у 1803 році схвалений цісарем і в 1806 році було відкрито першу в монархії і другу в Європі Політехнічну школу з німецькою мовою викладання [1].

Інженерна школа, на базі якої було утворено політехніку, функціонувала в винайнятих приміщеннях. Школа декілька разів міняла свою адресу, а з 1786 р. функціонувала в приміщеннях ліквідованого єзуїтського святовацлавського семінарія по вулиці Гусовій [2]. В цих самих приміщеннях розпочала свою діяльність і Політехнічна школа. Проте вже в 60-х роках XIX ст. через брак навчальних площ міська влада почала серйозно думати про побудову нового корпусу для Празької політехніки.

У 1866 р. земський комітет придбав Карлові казарми з великим подвір'ям з боку вулиці Гуртової (нині вулиця Реслова) та прилеглий до них будинок за номером 293 з парканом від Карлова наместі (Карлової площі). На ділянці площею 12960 м² (рис. 1) було заплановано спорудження комплексу об'єктів, які мали займати цілий квартал. Проте до проектування комплексу будівель не дійшло. Зупинилися на проектуванні споруди, яка мала бути включена в існуючу забудову так, щоби з правого боку бути прив'язаною до тодішніх Карлових казарм, фасадом поверненою до Карлової площі, а боковим фасадом прилягати до барокових монастирських будинків на вулиці Гуртової, причому не дисонувати з ними за стилем. У 1867 р. земський комітет формує професорську комісію, до якої входять відомі архітектори, яка має обрахувати кошти, необхідні на нову будівлю. Ця комісія запропонувала програму будови і рекомендувала вісім архітекторів, які б могли виконати проект будови. Земський комітет викликав тих архітекторів, які були в Празі і запропонував їм подати проекти до кінця листопада 1867 р. До цього терміну проекти представили лише два архітектори – Рінгхоффер і Ульманн. Комісія вибрала проект Ульманна з умовою внесення до нього деяких змін. Протягом наступних трьох років

---

*Габсбурзько-Лотаринзька династія панує в Австрії від 1765 р. Назва походить від Франциска Стефана Лотаринзького і його дружини Марії-Терези з династії Габсбургів. Головна лінія, котра виводиться від Леопольда II успадкувала Австрію, Угорщину, Чехію, Галичину і римсько-німецьку цісарську корону. Францішек I прийняв 1804 року титул цісаря Австрії. Його нащадки панували в землях Габсбургів, які від 1867 року носили назву Австро-Угорщини, аж до детронізації у 1918 році (в Угорщині формально аж в 1946 році)

Ульманн на вимогу комісії переробляє проект чотири рази. Третій варіант включав аулю і бібліотеку, а п'ятий – адаптацію Карлових казарм. Жоден з цих проектів так і не був схвалений комісією [3].

У 1869–70 рр. Празька політехніка ділиться на німецьку і чеську. Німецька політехніка залишилася в приміщеннях по вулиці Гусовій, а чеська – в Карлових казармах і чекала на нову будівлю. Ульманнові доручено на підставі попередніх проектів опрацювати докладні плани і кошторис в межах 380000 злотих. У жовтні 1870 р. Ульманн подає перероблені плани. Комісія визнає, що необхідні деякі зміни: збільшення виступу ризаліту на 1,896 м, зниження цоколю на 0,632 м, зменшення висоти сходинок на 79 см. Ульманн доопрацьовує проект, який, нарешті, 16 січня 1871 р. був остаточно схвалений професорською комісією. Магістрат затвердив плани тільки 14 грудня 1871 р.

Будівництво корпусу на Карловій площі розпочалося весною 1872 р., а навчальний рік 1874/75 рр. вже почався в новому будинку. Будівництво внесло значні зміни до проекту. Будівля політехніки повернена головним фасадом до Карлової площі, а лівим фасадом – до вулиці Реслової. Головний фасад довжиною 60 м, має 15 віконних отворів, бічний – довжиною 23,5 м – 8 віконних отворів. З середньої третини фасаду виступає ризаліт із входами. Будівля триповерхова з рустованим першим поверхом, другий і третій поверхи гладкі. Кути будівлі і торці ризаліту на другому поверсі також рустовані. Будівля стоїть на високому цоколі, завершеному гзимсом під вікнами. Прорізи вікон першого поверху аркової форми оздоблені вузькими обрамленнями. Арки віконних прорізів лежать на гзимсі, який прокладений між рустом. В першому поверсі ризаліту розташовано три аркадові прорізи входу та дві ніші за системою – аркада-ніша-аркада-ніша-аркада. (В нішах пізніше було встановлено алегоричні фігури Знання і Праці, автором яких був А. Попп). Віконні прорізи другого поверху і другого поверху ризаліту прямокутної форми в багатопрофільованих обрамленнях та оздоблені трикутними сандриками. Подібні, але оздоблені напівокруглими сандриками вікна третього поверху. Третій поверх ризаліту прикрашений колонами корінфського ордеру, а на торцях – ще і пілястрами з капітеллю корінфського ордеру. Віконні прорізи третього поверху ризаліту аркової форми прикрашені рельєфами у вигляді симетрично розміщених жіночих фігур. Другий і третій поверхи відділені парпетними гзимсами, а дах – багатопрофільованим карнизом. Дах оточений балюстрадаю. Якщо порівняти остаточний проект Ульманна із реалізованою будівлею (рис. 2), бачимо, що зміни відбулися у вирішенні цоколя, аркад входу, оздобленні третього поверху ризаліту та в деяких дрібніших декоративних деталях.

Преса стримано сприйняла появу в Празі нової будівлі. В 1875 році в часописі “Svetozor” виходить стаття, присвячена новозбудованому корпусові Празької політехніки, з гравюрою К. Немечека (рис. 3). У статті докладно описана будівля політехніки – її екстер'єр та поповерхове розміщення кабінетів та кафедр. Лише в кінці статті зауважено, що плани споруди були створені Ульманном. На завершення підкреслюється, що будівля є свідченням піклування ради міста про чеську молодь, її освіту та розвиток рідної мови [4].

Дехто із сучасників критикував Ульманна, звинувачуючи його в тому, що будівля політехніки є чужорідним елементом в оточенні низької сусідньої забудови як за розміром, так і за стилем [5].

Будинок Чеської політехніки на Карловій площі є першою спорудою, спеціально збудованою для потреб Празької політехніки в старій частині міста. В ряді іншої забудови споруда формує східну сторону площі. Як бачимо на гравюрі 1875 р., справа і зліва до

політехніки примикають будинки, старші за віком. Можна сказати, що політехніка просто “втиснена” в існуючу забудову. Через це вона не мала можливості для територіального розвитку. Єдиним шляхом розвитку була адаптація та пристосування до сусідніх будівель (що з часом і було реалізовано). Але дуже скоро політехніці стає затісно в новозбудованому будинку і надзвичайно гостро постає проблема її розширення. Деякий час політехніка винаймає приміщення, і в 20-х роках ХХ ст. доходить до проектування нового комплексу в Дейвіцах – новому районі Праги, який в цей час тільки почав забудовуватися.

Але повернемося до будинку на Карловій площі. На противагу до респектабельного і багатого неоренесансного фасаду, інтер'єри політехніки надзвичайно скромні. Широкими дверима входимо до досить темного вестибюлю, в глибині якого знаходиться головна сходовою клітка овальної форми. Стіни рівні, голі, пофарбовані в білий колір. В інтер'єрах виділяються литі металеві ліхтарі вздовж сходової клітки і профільовані обрамлення дверей з сандриками на консолях. Збереглися фотографії нині вже не існуючих інтер'єрів зали засідань, ректорського кабінету та приймальні, вирішених в сецесійному стилі. Головною прикрасою інтер'єру були складні сецесійні світильники і галерея портретів видатних людей. Світильники залу засідань розташовані в два ряди. Кожен світильник складається з двох широко розставлених ламп, з'єднаних зверху і знизу поперечними металевими перемичками. Самі лампи за формою нагадують китайські ліхтарики і складаються з металевого конуса, який стоїть на металевому диску, знизу до диска кріпиться металевий восьмикутний барабан і завершує конструкцію скляний циліндр з лампами. Лампи оздоблені довгими скляними краплями, які кріпляться до нижніх кутів барабана. На всіх фотографіях стіни темного кольору з візерунком. Крім того, стіни залу засідань, приймальної та ректорського кабінету прикрашені портретами. В залі засідань вони невеликі за розміром, в темних простих рамках і утворюють своєрідний декоративний пояс. На жаль, всі історичні інтер'єри Празької політехніки були знищені під час Другої Світової війни.

Сьогодні будинок Празької політехніки майже такий самий, як і на гравюрі 1875 р. Справа від нього тепер знаходиться велика офісна споруда в функціоналістичному стилі. На перехресті вул. Реслової та Карлової площі знаходиться станція метро. В лівому крилі будинку політехніки тепер влаштовано один з входів в метро – три вікна першого поверху перетворено на арки входу (подібні до тих, що на проекті Ульманна), а два крайніх і бокові вікна залишилися без зовнішніх змін. В середині – невелика площадка з ескалаторами, які ведуть під землю.

Тенденції розвитку архітектурних комплексів політехнік Праги і Львова є надзвичайно подібними. В обох містах у 80-х роках ХІХ ст. дійшло до побудови першої будівлі спеціально для потреб політехніки. І хоча Львівська політехніка на 37 років молодша від Празької, її перша власна будівля всього на три роки молодша від першої власної будівлі Празької політехніки. Проектування і будівництво цих двох споруд йшло майже паралельно. В обох містах вперше заговорили про потребу побудови споруди спеціально для потреб політехніки в 1867 р. [6] (визначено місце, опрацьовано перші плани). Далі події розвивалися в такому хронологічному порядку. В кінці 1871 р. остаточно схвалено плани архітектора Ульманна на побудову Празької політехніки. Весною 1872 р. розпочато будову Празької політехніки. На початку 1873 р. архітектор Захарієвич отримує замовлення на опрацювання планів Львівської політехніки, виконує його, і ще до кінця року ці плани є остаточно затверджені. На початку 1874 р.

розпочинається будівництво Львівської політехніки. В кінці 1874 р. завершено спорудження Празької політехніки і 1874/75 навчальний рік вже почався в новому приміщенні. В 1877 р. завершено побудову Львівської політехніки.

Ульманн “втискав” свою будівлю в уже існуючу забудову в історичній частині міста – на перехресті двох магістралей з інтенсивним транспортним рухом, мав достосовуватися до архітектури сусідніх будівель і використати усю площу ділянки. Захарієвич проектував і будував Львівську політехніку на околиці міста як окрему споруду на великій ділянці, не маючи ні територіальних, ні стилістичних обмежень. Ділянку було придбано з розрахунком на подальший можливий розвиток комплексу. Зважаючи на такі різні передумови, просто наймовірною є подібність композиційного вирішення екстер’єрів цих будівель. Обидві споруди побудовані в стилі італійського неоренесансу, з виділеним центральним ризалітом з арками входу. Обидві будівлі мають рустований перший поверх з арковими прорізами вікон. Аркові ж вікна ризаліту обох будівель прикрашені подібними рельєфними неоренесансними мотивами у вигляді попарно розміщених жіночих фігур. Наскільки ж подібними є екстер’єри цих будівель, настільки не схожими є їхні інтер’єри. Стильні, парадні, неоренесансові у Львові з розписом, ліпниною, скульптурою, металом. І дуже скромні і абсолютно прості в Празі. У Львові інтер’єри є продовженням і розвитком екстер’єру. Через вестибюль, холл, парадну сходову клітку відвідувач потрапляє до актового залу, який є психологічною кульмінацією, художньою домінантою і композиційним центром цілої споруди. Інтер’єри в Празькій політехніці існують ніби самі по собі, стилістично відірвані від зовнішнього образу споруди і психологічно буденні.

Цікавим є і той факт, що Захарієвич одержав тільки позитивні і схвальні відгуки і колег, і преси, і навіть відзнаку цісаря за Львівську політехніку. Ульманн був критикований за побудову Празької політехніки вже своїми колегами. Цю критику підтримує і дехто з сучасних дослідників.

Після Першої Світової війни і у Празі, і у Львові знову заговорили про необхідність розширення і побудови нових комплексів для політехнік. Оскільки можливості для розширення на Карловому наместі не було, в Празі був розроблений і затверджений грандіозний проект побудови комплексу політехніки в Дейвіцах, який був реалізований лише частково. У Львові також було багато грандіозних планів щодо розбудови політехніки та побудови нових комплексів, проте також реалізовано було дуже невелику частину цих планів.

Можна сказати, що розвиток архітектурних комплексів політехнік Праги і Львова йшов за однаковими схемами, хоча кожен з них і мав свої особливості. Від побудови будинку до планування і утворення цілого комплексу. Від неоренесансу до функціоналізму. Через грандіозні плани до більш скромних реалізацій.

1. Poplawski Z. *Dzieje politechniki Lwowskiej w latach 1844–1945*. – Wrocław, 1992. – S. 11–13. 2. *Nová budova českého vysokého učení v Praze // Věstník inženýrské komory*. – Praha, 1925. – Ročník IV. Číslo 13. – S. 119. 3. Ondrášková K. *Stavební vývoj budovy Vysoké školy technické v Praze. – Zprávy památkově peč.* – Praha XIII – 1953-1. – S.123. 4. *Česka polytechnika // Světozor*. – Praha, 5 listopada 1875. – Ročník IX, Číslo 45. – S. 534. 5. Ondrášková K. *Stavební vývoj budovy Vysoké školy technické v Praze. – Zprávy památkově peč.* – Praha XIII – 1953-1. – S. 123–124. 6. Zajączkowski W. C.K. *Szkola politechniczna we Lwowie, rys. Historyczny jej założenia i rozwoju, tudzież stan jej obecny*. – Lwów, 1894. – S. 78